

WYCHOWANIE DO POKUTY I POJEDNANIA

Jan Szpet¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wprowadzenie

Jednym z celów ogłoszonego przez Ojca św. Franciszka Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia, trwającego od 8 grudnia 2015 roku, tj. od uroczystości Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, do 20 listopada 2016 roku, tj. liturgicznej uroczystości Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata, będzie kontemplacja tajemnicy miłosierdzia. W bulli ogłaszającej Rok Święty *Misericordiae vultus* papież zaznaczył: „wiele osób powraca do Sakramentu Pojednania, a wśród nich wiele osób młodych, którzy w podobnym doświadczeniu odnajdują często drogę powrotu do Pana, aby żyć chwilą intensywnej modlitwy oraz nadać sens własnemu życiu. Z przekonaniem na nowo kładziemy w centrum Sakrament Pojednania, ponieważ pozwala dotknąć nam wielkość miłosierdzia. Będzie to dla każdego penitenta źródłem prawdziwego pokoju wewnętrznego”². Ważne jest jednak mieć do czego powracać. W ten zakres wpisuje się przygotowanie do przeżycia tego sakramentu. Przedmiotem niniejszej refleksji będzie wychowanie do pokuty i postawy pokutnej oraz przygotowanie do przeżywania sakramentu pokuty i pojednania. Stąd ograniczony zostanie zakres do pierwszego etapu katechezy szkolnej.

¹ Ks. prof. dr hab. Jan Szpet – prof. Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Adres: 61–111 Poznań, ul. Wieżowa 2/4; e-mail: szpet@amu.edu.pl.

² Papież Franciszek, *Misericordiae vultus. Bulla ustanawiająca nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/bulle/misericordiae-lev_11042015.html (20.04.2016).

1. Aktualność problematyki

Wspomniany moment refleksji i ożywienia bywa niejednokrotnie poprzedzony porzuceniem czy minimalizowaniem korzystania z sakramentu. Dostrzega się to nie tylko wśród osób dorosłych, ale także wśród dzieci i młodzieży. Pastoralisci i socjologowie wskazują szereg przyczyn tego zjawiska. Dystans bywa interpretowany m.in.: zlaicyzowaniem, zobojętnieniem, zruty-nizowanym sposobem korzystania z sakramentu pokuty i pojednania, brakiem poczucia i świadomości grzechu. Wskazuje się na niewystarczające wprowadzenie na etapie katechezy inicjacyjnej czy przeżycia na dalszych jej etapach. Całe wydarzenie ogranicza się do sakramentu pokuty z wypowiedzeniem formuły i wyliczeniem grzechów, odmówieniem pokuty bez powzięcia postanowienia pracy nad sobą i nawrócenia. Po odejściu od konfesjonału penitent wraca do dawnego stylu życia. Sakrament pokuty ma niewielki wpływ lub nie ma wpływu na dalsze życie. Powoduje to pytanie o przyczyny zaistniałego zjawiska. Trudno znaleźć jednoznaczną odpowiedź. Niejednokrotnie widziano je m.in. w niewystarczającym przygotowaniu do tego sakramentu już na etapie przygotowania do pierwszej spowiedzi św. Mimo zaangażowanego wkładu kładziono nacisk na dobre przygotowanie do dnia, do wyznania grzechów, niewystarczająco powiązując to z misterium Chrystusa, Kościołem, sakramentem chrztu i w ten sposób pozbawiano je charakteru nawrócenia. Spowiedź nie prowadziła do zmiany myślenia i wartościowania. Groziło to sprzyjaniu i utrwalaniu postawy legalistycznej. W miejsce odpowiedzi życiem na miłość Boga bezdusznie zachowywano zbiór przepisów prawnych. Zbyt mało przywiązywano wagi do wewnętrznej strony sakramentu pokuty i kształtowania postawy pokutnej, z których winny wypływać zewnętrzne akty penitenta. Dopiero harmonijne zespolenie wewnętrznej postawy i zewnętrznego znaku stanowi materię, która w połączeniu z działaniem Bożym ma skuteczność nadprzyrodzoną. Ta pierwotna postawa zbyt łatwo utrwaliała się i bywała ugruntowywana w dalszym życiu. Zwłaszcza kiedy dochodziły trudności z kształtowaniem własnej osobowości, jawiły się pytania egzystencjalne z trudnymi odpowiedziami czy wątpliwościami i kryzysy moralne.

Innym wymiarem, który należy uwzględnić, są współczesne czasy, kiedy w psychologii i zachowaniu społecznym dominują poglądy przeciwne pokucie. „Współczesnemu człowiekowi przychodzi trudniej niż kiedykolwiek uznanie własnych błędów i decyzja zawrócenia z drogi, aby po naprawieniu błędów podjąć

wędrowkę na nowo; dzisiejszy człowiek bardzo niechętnie mówi: «żałuję» czy «przykro mi»; wydaje się, że instynktownie, a często bardzo stanowczo odrzuca to wszystko, co jest pokutą w sensie ofiary przyjętej i praktykowanej dla naprawienia grzechu” (ReP 26).

2. Wychowanie do pokuty zadaniem katechezy

Jezus rozpoczął swoją publiczną działalność wezwaniem do pokuty: „czas się wypełnił i bliskie jest Królestwo Boże. Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię” (Mk 1,15). Słowa te stanowią pełnię i streszczenie całego życia chrześcijańskiego. W ich świetle chrześcijanin uświadamia sobie potrzebę nieustannego nawracania się. Ta radykalna etyka Jezusa wzywająca do nawrócenia kryje w sobie postulat wiary osobowej w Jezusa, w Dobrą Nowinę o zbawieniu. Nawrócenie i pokuta zostały nierozdzielnie związane z wiarą w Boga, stając się miejscem osobowego spotkania z Bogiem i Chrystusem.

Pokuta i pojednanie stanowią centralny punkt przepowiadania chrześcijańskiego. Przypomnieli to w ostatnim czasie papież, m.in. Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Reconciliatio et paenitentia* czy Franciszek we wspomnianej bulli *Misericordiae vultus*.

Już adhortacja apostolska Jana Pawła II *Catechesi tradendae* stwierdzała, że „katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego” (CT 18). „Katecheza z natury swej jest związana z całym sprawowaniem liturgii i sakramentów, gdyż właśnie w sakramentach, a zwłaszcza w Eucharystii, Jezus Chrystus działa najpełniej w celu przemiany człowieka” (CT 23). Wiąże ze sobą trzy konstytutywne elementy: Słowo Boże, życie sakramentalne, świadectwo.

Odnowione *Obrzędy pokuty* podkreślają walor pojednania z duszpasterskimi i pedagogicznymi konsekwencjami tego zdarzenia. Kładą nacisk na akt wewnętrzny. Pokuta „zmierza ostatecznie do tego, abyśmy ukochali Boga i całkowicie się Jemu powierzyli” (nr 5)³.

³ *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1981.

Na potrzebę katechezy o pokucie i pojednaniu wskazywał już Jan Paweł II w *Reconciliatio et paenitentia*. Mówiąc o duszpasterstwie pokuty i pojednania w stosownej katechezie, wymieniał dwie odrębne i wzajemnie się uzupełniające rzeczywistości. Jako podstawowe założenie wskazywał, że to, co duszpasterskie, nie sprzeciwia się temu, co doktrynalne, ani też działalność duszpasterska nie może pomijać treści doktrynalnej (por. ReP 26). Bazując na bogactwie przesłania biblijnego, a zwłaszcza Nowego Testamentu, wskazywał na potrójne rozumienie pokuty. Na pierwszym miejscu widział jako nawrócenie przyzwolenie na przemianę ducha, która ma skierować człowieka ku Bogu. Prawdę i postawę nawrócenia katecheza winna przybliżać za pomocą pojęć i terminów dostosowanych do wieku i różnych warunków kulturowych, moralnych i społecznych. Z tym znaczeniem pokuty wiąże się drugie, gdzie pokuta oznacza skruchę. Nie chodzi jedynie o powierzchowne uczucie, ale prawdziwą przemianę duszy. W trzecim znaczeniu pokuta to gest zewnętrzny budujący na poprzednich ujęciach – to czynienie pokuty polegające na przywróceniu równowagi i harmonii zburzonej przez grzech, zmiana kierunku postępowania także kosztem ofiary (por. ReP 26). Natomiast katecheza o pojednaniu opierająca się na nauczaniu biblijnym winna mówić o niezbędności odbudowania przymierza z Bogiem, pojednaniu z drugim człowiekiem oraz konieczności przebaczenia, także nieprzyjaciółom. Oprócz katechezy o pokucie i pojednaniu niezbędne jest podjęcie przez to głoszenie zagadnień: poczucia grzechu, kuszenia i pokus, postu, jałmużny, wewnętrznego związku, jaki zachodzi między przewyciężeniem podziałów w świecie a pełną komunią z Bogiem i między ludźmi, o konkretnych okolicznościach, w których winno dokonać się pojednanie, o poczwórnym pojednaniu, które naprawia poczwórny, zasadniczy rozłam – pojednanie człowieka z Bogiem, z sobą samym, z braćmi, z całym stworzeniem (por. ReP 26).

3. Pokuta

Pojęcie pokuty bywa obciążone treściami dyskwalifikującymi. Na przykład *Uniwersalny słownik języka polskiego* zawiera określenie: „kara nałożona przez kapłana mająca stanowić zadośćuczynienie za popełnione grzechy; pokuta za grzechy; kara za jakieś przewinienie, wykroczenie”⁷⁴. W sensie jednorazowego

⁷⁴ B. Dunaj (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2007, s. 792.

aktu pokuty to tyle, co zaprzeczenie wrogiego odniesienia do Boga, odwrócenie się od zła i zwrócenie się ku Bogu. Natomiast pokuta jako postawa to szereg takich aktów ponawianych. To nie tylko poczucie grzeszności, wyznanie zła, ale świadomość, że nigdy w pełni nie realizujemy naszego powołania. W sakramencie pokuty dokonuje się ciągle nawrócenie człowieka, nie tylko uwolnienie od winy. Pokuta to pojęcie szersze aniżeli sakrament pokuty. K. Tilmann zauważa, że pokuta nie jest tylko doraźnym czynem czy zdarzeniem w życiu chrześcijanina, lecz jest chrześcijańską cnotą, naturalną postawą w ciągu całego życia⁵.

Stąd wychowanie do pokuty niezbędne jest w ciągu całego życia człowieka, począwszy od okresu dzieciństwa. Wychowywać do pokuty to podjąć planową współpracę, mającą na celu wprowadzenie młodego chrześcijanina w życie społeczności Kościoła, gdzie żyjąc w jedności z Ojcem i braćmi, miałby poczucie grzeszności i odczuwałby potrzebę nieustannego nawracania się, doskonalenia, zmiany sposobu myślenia i działania zgodnego z wolą Bożą. Po to, by jako człowiek dorosły sam zajmował tę postawę, doskonaląc ją poprzez odchodzenie od egoizmu, a oddając się do dyspozycji Boga. Cnotę pokuty pogłębia sakrament pokuty.

Przepowiadanie katechetyczne musi uwzględniać akcenty dzisiejszego nauczania Kościoła we właściwym zrozumieniu grzechu i pokuty. Należą do nich:

- aspekt personalistyczny. Grzech jest wydarzeniem osobowym, posiadając charakter dialogowy. Jest wypowiedzeniem „nie” wobec miłości Boga i drugiego człowieka. Analogicznie pokuta zawiera element nadziei, a nawet radości z możliwości powrotu do miłości. Określenie grzechu jedynie jako świadome i dobrowolne wykroczenie przeciwko przykazaniu, co było akcentowane w dawniejszym nauczaniu katechetycznym, dawało pierwszeństwo mierzeniu „rzeczy” przed refleksją na temat moralnej intencji działającego. Grzech ujmowano w kategoriach przedmiotu, przekroczenia ściśle określonej granicy;
- wymiar eklezjalny. Grzech jest nie tylko wykroczeniem przeciw Bogu czy konkretnemu człowiekowi, ale winą względem Kościoła będącego znakiem obecności Boga i zaprzeczeniem miłości bliźniego. Dlatego pokuta nie może też mieć jedynie charakteru indywidualnego, ale musi posiadać charakter społeczny;

⁵ K. Tilmann, *Gewissenbildung und Busseniehrung*, Leipzig 1963, s. 43.

- wymiar liturgiczny. Kościół ustanawia określone okresy, praktyki, nabożeństwa i celebracje pokutne, które kierują uwagę na potrzebę refleksji nad postępowaniem, wyższymi wartościami, niezbędnymi w kształtowaniu osobowości, ukazują niezbędność siły moralnej i korygowania woli oraz jej uzdolnienia do wyboru dobra, zadośćuczynienia za zło. Praktyki te nie tylko przygotowują do sakramentu pokuty, ale wychowują do samej pokuty.

Wychowywać do pokuty to podjąć planową współpracę, mającą na celu wprowadzenie młodego chrześcijanina w życie społeczności Kościoła, gdzie żyjąc w jedności z Bogiem Ojcem, Jego Synem i braćmi, miałby poczucie grzeszności i odczuwałby potrzebę nieustannego nawracania się, doskonalenia oraz zmiany sposobów myślenia i działania, zgodnego z wolą Boga. Po to, by jako człowiek dorosły sam tę postawę przyjmował, doskonaląc ją przez ustawiczne odchodzenie od siebie, egoizmu, a oddając się do dyspozycji Boga. Wychowując do pokuty, najlepiej dysponuje się go do sakramentu pokuty. Sakrament ten pogłębia cnotę pokuty.

Pokuta wymaga uznania trzech założeń:

- wiary w osobowego i żywego Boga, wobec którego człowiek czuje się odpowiedzialny, gdyż wówczas dopiero pojawia się wgląd w winę i zadośćuczynienie wobec Boga. Nie wystarcza poznanie prawd, ono umożliwia jedynie uznanie przekroczenia, przykazania;
- uznanie, że każde przekroczenie, nawet tylko wobec drugiego człowieka i społeczności, jest równocześnie winą przed Bogiem, którą należy widzieć w kontekście indywidualnym i społecznym. Takie dwuwymiarowe poznanie i uznanie winy może stać się okazją do odwrócenia się od grzechu i stać się nawróceniem, pokutą;
- nawrócenie i pokutę chrześcijańską umożliwia wyłącznie wiara w Chrystusa i Jego Dobrą Nowinę o zbawieniu. Postawa pokutującego sprowadza się do tego, by pozwolić obdarować się zbawieniem. Wiara, naśladowanie Chrystusa i pokuta to trzy aspekty wszczęcia człowieka w Chrystusa. Przepojona wiarą pokuta jest istotną właściwością egzystencji chrześcijańskiej. Te trzy elementy wspólnie tworzą płaszczyznę, bez której trudno zrozumieć potrzebę i możliwość pokuty.

4. Wymiary wychowania do pokuty

Jako jedno z podstawowych zadań trzeba wskazać kształtowanie sumienia. Należy wyprowadzić je z zawężonego rozumienia jako przygotowanie do prawidłowego przeprowadzenia rachunku sumienia. Ma ono stanowić okazję do konfrontacji wierzącego z Bogiem i uświadamiać osobową, ludzką i chrześcijańską odpowiedzialność. Kształcenie sumienia, otwarcie na wartości, włączenie się w miłość Boga i człowieka dokona się dzięki wytworzeniu poczucia akceptacji i bezpieczeństwa w miłości rodziców⁶. Dziecko wtedy może akceptować siebie i innych oraz ustosunkować się do nich pozytywnie. Ważne jest podkreślanie pozytywnego zachowania zamiast negatywnego. Ono budzi i umacnia „radość w czynieniu dobra”. Dobro winno być ukazywane jako wartość, o którą warto się troszczyć, dla niego warto podjąć trud i wyrzeczenie. Nie oznacza to rezygnacji z ukazywania przykazań, ale one będą znakami orientacyjnymi w drodze do pełnienia dobra. Wiąże się to z przyjęciem odpowiedzialności wzajemnej we wspólnocie i włączaniem w nią dzieci, np. przez rodziców. W pedagogice podkreśla się uczenie się przez naśladowanie.

Inny element to danie doświadczenia związanego z pojednaniem i nawróceniem. Z postawy dorosłego winno dać się poznać, że żyje on w łączności z Bogiem przebaczenia. Prowadzi do tego obserwacja wyzwalającego szczęścia, pojawiającego się u dorosłych z możliwości doświadczenia przebaczenia w Kościele i pojednania z Bogiem. Dziecko winno być świadkiem jednania się dorosłych, by możliwość pojednania nie pozostawała w sferze abstrakcji. Dziecko winno też doświadczyć przebaczenia, kiedy postępuje źle. Pozwala to uznać prawdę, że Bóg przebacza nawet wówczas, kiedy odwracamy się od Niego.

W tym kontekście ważne jest ukazanie Boga nie tylko Starego Testamentu, ale przede wszystkim Nowego – przebaczącego i miłosiernego. Obok tego istotny jest stosunek kochających dorosłych do dziecka. Dziecko, zwłaszcza młodsze, widzi Boga przez dorosłych, przede wszystkim przez swoich rodziców.

Do pojednania należy zadośćuczynienie jako rozpoczęcie nowej drogi. Stąd właściwe jest nakłonienie do uczynienia czegoś dobrego, wyzwolenie woli, nie jedynie uznanie i wyznanie popełnionego zła.

W wychowaniu do pokuty należy wprowadzać jasne rozróżnienie między świadomością winy, poczuciem winy a świadomością grzechu. Poczucie winy

⁶ Por. R. Sauer, *Wychowanie do pokuty i sakramentu pokuty*, „Katecheta” 1 (1980), s. 8–14; 2 (1980), s. 56–59.

może wynikać z lęku przed utratą miłości, być reakcją na zachowanie się innych. Świadomość winy zakłada poznanie popełnienia czegoś, czego się nie pragnęło, uznało jako dobre. Świadomość grzechu zachodzi, gdy można powiązać zawinione postępowanie z Bogiem, który w Jezusie zwraca się do człowieka ze swoją miłością.

Niebezpieczeństwem w formowaniu sumienia jest obciążanie dziecka fałszywym lękiem przed grzechem lub kompleksem winy, przy wykorzystaniu metod straszenia lub naturalnych skłonności do lęku lub braku rozróżnienia między pojmowaniem przez człowieka dorosłego a dziecka.

5. Udział środowisk wychowawczych

Skuteczność procesu katechetycznego wymaga współpracy środowisk wychowawczych: rodziny, parafii i szkoły. Postawy i umiejętności stają się udziałem młodego człowieka poprzez doświadczenie autentycznych wspólnot chrześcijańskich (por. DOK 253–264).

W procesie wychowania, przekazywaniu wartości i norm pierwszoplanowa i najważniejsza jest rola rodziny, ponieważ ona czyni to przez całe życie dziecka, od najwcześniejszych momentów i w sposób całościowy. Wprowadzenie dzieci w tajemnicę wiary i życia wymaga od rodziców pogłębionej świadomości związku ich własnego codziennego życia z wiarą. Katecheza zmierza do uświadomienia, że jedynie rodzice, którzy wcześniej sami doświadczyli głębi egzystencji, potrafią towarzyszyć w drodze wiary i wychowania dzieciom.

„Trudno przecenić rolę i zadania, jakie w życiu człowieka odgrywa rodzina. W niej każdy z nas przychodzi na świat, doznaje troski, opieki, pokarmu fizycznego i duchowego, wszechstronnego wychowania. Rodzina stwarza człowiekowi dom, otacza miłością, daje poczucie bezpieczeństwa. Rodzina uczy pierwszych umiejętności, ukazuje bliższą i dalszą rzeczywistość, uczy samodzielności, otwiera na świat, a nade wszystko uczy kochać. Rodzina to miejsce wzrastania i rozwoju. To szansa zdobywania wiedzy poprzez doświadczenie i przykład kochających rodziców”⁷. Kościół od początku swego istnienia widział niezastąpioną rolę rodziny w przekazywaniu wiary. W niej bowiem w atmosferze miłości i zaufania

⁷ U. Dudziak, *Rodzina pierwszym miejscem katechezy*, w: S. Kulpaczyński (red.), *Miejsca katechezy. Rodzina. Parafia. Szkoła*, Lublin 2005, s. 19–20.

istnieje najkorzystniejszy klimat do mówienia o Bogu oraz do ukazania jego prawdziwego oblicza⁸.

Obok rodziny szczególne miejsce przypada parafii, a w niej katechezie. Katecheza jest szczególnym i właściwym miejscem wtajemniczenia chrześcijańskiego. To w parafii miejsca zamieszkania ucznia winno dokonywać się bezpośrednio wtajemniczenie w misterium sakramentu⁹. „Katecheza inicjacyjna wiąże się przede wszystkim z sakramentami wtajemniczenia [...]. Katechetyczna służba wtajemniczeniu chrześcijańskiemu jest organiczną i systematyczną formacją wiary, która jest czymś więcej niż nauczaniem; jest ona pogłębieniem całego życia chrześcijańskiego [...], które pomaga w autentycznym pójściu za Chrystusem oraz włącza we wspólnotę, która żyje wiarą, celebryje ją i o niej świadczy (PDK 5). Wyjątkowe miejsce przypada sprawowanym we wspólnocie celebracjom”¹⁰.

Oprócz rodziny i parafii środowiskiem wychowania jest szkoła i lekcje religii. Problematykę wychowania do pokuty i pojednania oraz wymiarów im towarzyszących podejmuje obowiązująca *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, a także *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. W sposób szczególny obecna jest ona na pierwszym, drugim i trzecim poziomie edukacyjnym. I tak w pierwszym cyklu katechezy inicjacji w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii *Podstawa programowa* wyznacza jako cel katechetyczny wprowadzenie w rozumienie sakramentów Eucharystii oraz pokuty i pojednania. Zakłada, że uczeń poznaje cel uczestnictwa w Eucharystii i sakramencie pokuty i pojednania, nabywa motywację do regularnego i pogłębionego uczestnictwa w tych sakramentach. Za cel, określany jako postawa moralna, przewiduje, że uczeń pogłębi rozumienie przykazań Bożych, a także motywację w ich przestrzeganiu, rozwinie umiejętności społeczne, niezbędne do życia w grupie rówieśników, rodzinie i szkole¹¹. Natomiast *Program nauczania* dotyczący klasy pierwszej, w dziale: *Przepraszam – Panie, zmiłuj się!*¹², uszczegóławia to w celach katechetycznych, wyznaczając jako cele: odkrycie potrzeby nawrócenia w życiu człowieka oraz zaangażowania

⁸ E. Osewska, *Katecheza w rodzinie – prawda i złudzenia*, w: S. Dziekoński (red.), *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, „Episteme” 6 (2000), s. 41.

⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010 (dalej: *Podstawa programowa*), s. 36.

¹⁰ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010 (dalej: *Program nauczania*), s. 45.

¹¹ Por. *Podstawa programowa*, s. 28.

¹² *Program nauczania*, s. 39.

w przemianę własnego życia; poznanie prawdy, że Jezus przebacza grzechy; wprowadzenie w modlitwy przeproszenia i dziękczynienia; kształtowanie umiejętności zwracania się z prośbą do Boga o przebaczenie. Wśród wymagań zakłada się, że uczeń rozumie słowa: „przepraszam”, „żałuję”, „chcę się poprawić”; odróżnia dobro od zła, wie, że przez zły czyn oddala się od Jezusa; wie, że Jezus przebacza grzechy; wyjaśnia, czym jest sumienie; zna *Akt żalu*; podaje sytuacje, przez które człowiek staje się lepszy; formułuje modlitwę, w której prosi o przebaczenie oraz dziękuje za wybaczenie¹³.

W klasie drugiej, w dziale: *Grzeszymy i powracamy – Przyjmij mnie, Ojcze*¹⁴ stawiane są następujące cele: pogłębienie prawdy, że jesteśmy grzeszni, ale Bóg przebacza nam grzechy; doskonalenie umiejętności oceny swojego życia; wprowadzenie w tajemnicę spotkania z Bogiem w sakramencie pokuty i pojednania; kształtowanie postawy pokuty, nawrócenia i poprawy życia; kształtowanie postawy wdzięczności Bogu za dar przebaczenia. Pogłębienie prawdy, że miłosierny i przebaczący Bóg czeka na nasze nawrócenie, pokutę i przemianę życia; prawdy o źródle przebaczenia udzielanego przez Pana Boga (męka, śmierć i zmartwychwstanie Pana Jezusa); o warunkach otrzymania od Pana Boga przebaczenia. Ponadto program przewiduje następującą problematykę: skutki otrzymanego od Pana Boga przebaczenia; nauczanie Pana Jezusa o Bożym przebaczeniu: w tym przypowieść Jezusa o miłosiernym Ojcu. Znaki czynione przez Pana Jezusa wyjaśniające Boże miłosierdzie; kształtowanie sumienia. Znaki Bożego przebaczenia pozostawione przez Pana Jezusa Jego przyjaciółom: sakrament pokuty i pojednania; grzechy główne; sposób uzyskania przebaczenia Pana Boga w sakramencie pokuty i pojednania; Wielki Post – szczególnym czasem, przypominającym o pokucie, nawróceniu i poprawie życia; jałmużna, post i modlitwa jako postawy pokutne; dobrane perykopy biblijne, modlitwy, pieśni i formuły wiary z „małego katechizmu”, służące interioryzacji powyższych treści¹⁵. A jako efekt przewiduje się, że uczeń wyjaśnia znaczenie przebaczenia w życiu ludzi oraz przebaczenia udzielanego ludziom przez Boga za pośrednictwem Jezusa; opowiada przypowieść o miłosiernym Ojcu, wyjaśnia nauczanie Jezusa o Bożym przebaczeniu; podaje warunki niezbędne do uzyskania przebaczenia przyniesionego ludziom przez Jezusa; opowiada o korzyściach pracy nad sobą; podaje

¹³ Tamże, s. 39–40.

¹⁴ Tamże, s. 47.

¹⁵ Tamże, s. 47–48.

treść formuły spowiedzi; wyjaśnia, czym jest sumienie i grzech; wymienia i krótko omawia grzechy główne; wyjaśnia podstawowe gesty, znaki i symbole liturgiczne związane z Wielkim Postem¹⁶.

Natomiast w klasie trzeciej, w dziale: *Witamy i przepraszamy Pana Jezusa*¹⁷ jako cele wyznacza się: pogłębienie wiedzy o grzechu, pokucie i nawróceniu; pogłębienie znajomości prawdy, że w sakramencie pokuty i pojednania spotykamy Jezusa przebaczącego ludzkie grzechy; formowanie postawy otwartości na powitanie Jezusa we Mszy św.; kształtowanie umiejętności uznawania własnych win, przepraszania oraz wyrażania wdzięczności za dar pojednania w odniesieniu do Boga i ludzi; doskonalenie umiejętności związanych z postawami pokutnymi, sprzyjającymi owocnemu korzystaniu z sakramentu pokuty i pojednania.

W drugim cyklu, a więc katechezy mistagogicznej, w zadaniu formacji sumienia problematyka pokuty i pojednania podejmowana jest m.in w dziale: *Siedem sakramentów świętych* w klasie szóstej¹⁸.

W trzecim cyklu, katechezie wyznania i rozumienia wiary, omawiana problematyka podejmowana jest zarówno w zadaniu wychowania liturgicznego, jak i formacji moralnej¹⁹. *Program nauczania* wiąże problematykę w klasie pierwszej i drugiej gimnazjum z przeżywaniem okresów roku liturgicznego i związanymi z nimi praktykami²⁰.

Podsumowanie

Doprowadzenie do pokuty i pojednania winno dokonywać się stopniowo od wczesnego dzieciństwa aż po późny wiek. Jest to proces trwający przez całe życie. Zawsze należy uwzględnić stopień dojrzałości, rozwoju psychofizycznego, moralnego i religijnego oraz środowisko i sytuację bytowania wychowanka. Wychowanie do pokuty nie może być oderwane od całości wychowania religijnego. Winno być systematycznie kontynuowane i pogłębiane. Uzdolnienie do nawrócenia jest trwającym przez całe życie procesem uczenia się wiary, dopro-

¹⁶ Tamże, s. 48.

¹⁷ Tamże, s. 54.

¹⁸ Por. tamże, s. 95.

¹⁹ Por. *Podstawa programowa*, s. 55.

²⁰ Por. *Program nauczania*, s. 116–117, 120–121.

wadzania do osobowej odpowiedzi, podjęcia aktu pokuty i osobowego przyjęcia sakramentu.

Prawdziwa pokuta chrześcijańska wymaga postawy wewnętrznej, budującej na wolnej osobistej decyzji. Winny jej towarzyszyć akty zewnętrzne. Najgłębszą inicjacją w ducha i sakrament pokuty oraz pojednania jest dobre przygotowanie do uczestnictwa w Eucharystii. Wprowadzać i uzdalniać do ducha pokuty należy poprzez dowartościowanie elementów pokutnych w okresach liturgicznych, katechezie, poprzez nowe formy (por. KKK, n. 1434–1439).

Istotną rolę odgrywa środowisko rodzinne. To, jak wiara bywa „przekazywana” przez świadectwo i uczestnictwo. Niezbędne jest doświadczenie przebaczenia, pojednania. Władysław Tatarkiewicz wspominał, że w dzieciństwie nie uczono go danej postawy życiowej, wystarczyło, że w domu zajmowano taką postawę i że on ją przejmował. Wyniósł ją z domu jako fakt i żył tak, jak gdyby była postawą jedyną i konieczną. Nie pamiętał, aby w domu czegoś nie było wolno, po prostu tego czy innego się nie robiło. I pisze, że jakoś całe życie przeżył bez posługiwania się kategoriami „wolno” i „nie wolno”²¹.

Katecheza, będąc nauczaniem wychowującym, nie zadowala się jedynie przekazem treści, wiedzy, ale dąży do tego, aby wychowanek poprzez wolną i osobistą decyzję, aktywność, przyjął poznana prawdę jako wartość dla siebie zobowiązującą, jako motyw kształtowania życia. Realizacja tego dokonuje się w procesie katechetycznym dzięki zastosowaniu różnych form i metod oraz stawianiu wymagań.

Bibliografia

Chrzest i pokuta w Kościele starożytnym. Antologia tekstów I–III w., wybór, układ, wprowadzenie i oprac. ks. J. Słomka, Kraków 2004.

Stala J. (red), *Eucharystia – pokuta i pojednanie w katechezie*, Kielce 2007.

²¹ W. Tatarkiewicz, *Zapiski do autobiografii*, Warszawa 1976, s. 195.

WYCHOWANIE DO POKUTY I POJEDNANIA**Streszczenie**

Przedmiotem refleksji jest wychowanie do pokuty i postawy pokutnej oraz przygotowanie do przeżywania sakramentu pokuty i pojednania. Autor zainspirował się bullą Ojca św. Franciszka *Misericordiae vultus*. Przedstawia aktualność podejmowanej problematyki, w świetle dokumentów ukazuje wychowanie do pokuty jako zadanie katechezy, a także niezbędne aspekty w przepowiadaniu katechetycznym.

W dalszej części przybliży wymiary wychowania do pokuty, udział środowisk wychowawczych oraz praktyczną realizację tego wychowania, opierając się na *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* i *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Zakres refleksji został ograniczony do pierwszego etapu katechezy szkolnej.

Słowa kluczowe: pokuta, pojednanie, wychowanie w katechezie, środowiska wychowawcze

EDUCATION FOR PENANCE AND RECONCILIATION**Summary**

The object of reflection is to bring to repentance and attitudes of penance and preparation to live the sacrament of penance and reconciliation. The author was inspired by the bull of Pope Francis *Misericordiae vultus*. Shows the timeliness of their subject matter, in the light of the documents reveals education to repentance as a task of catechesis, the necessary aspects to be considered in the catechetical preaching.

The rest of the dimensions of education closer to repentance, the share of educational environments and practical implementation of this education based on the core curriculum and the curriculum of religion. The scope of reflection was limited to the first stage of catechesis school.

Keywords: penance, reconciliation, education in catechesis, educational environment

Translated by Mirosława Landowska